

SZÁRAZ ORSOLYA: Paolo Segneri (1624–1694) és magyarországi recepciója.

Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012. (Csokonai Könyvtár, 49.) 361 old.

A 17. században tevékenykedő Paolo Segneri neve Magyarországon kevésbé ismert, annak ellenére, hogy az itáliai jezsuita szerzetes missziós módszere és prédikációgyűjteménye a hazai vallási életre is hatással volt a 18–19. században. Száraz Orsolya doktori értekezésének kötetté formált változata Segneri életéhez és munkásságához egyház-, prédikáció-, retorika- és könyvtörténeti szempontok felől közelít. Ezt a fajta változatosságot a szerző azzal indokolja, hogy Segneri fő tevékenységei – a misszionárius, a prédikátor, illetve az egyházi író – különböző, de egymástól elválaszthatatlan, összefonódó szerepek. Ebből az egymásba fonódásból következik, hogy a monográfiában többféle tudományterület szempontjai érvényesülnek. (12. p.) A trienti zsinatnak a vallási életet megújító törekvéseit papi munkája során mindvégig szem előtt tartó Segneri magyarországi hatástörténetét bemutató kötet aprólékos filológiai kutatás eredménye, kompakt, lezárt munka, ugyanakkor a szerző nem mulasztja el jelezni azt sem, ha egy-egy kérdés bővebb kifejtése további kutatást igényel.

A trienti zsinatnak a népi vallásosságot érintő intézkedései (a vallási ismeretek gyarapítása, a vallásgyakorlás kanonizált formáinak megtanítása a babonák, „eretnekgyanús”, az egyház által elfogadottól eltérő rítusok helyett, a hit elmélyítése) meghatározóak Segnerinek a kötet második nagy fejezetében bemutatott missziós tevékenységével kapcsolatban. A jelentős részben a szerző által – olaszországi és hazai archívumokban – feltárt források kapcsán Száraz Orsolya arra utal, hogy a népmissziókról szóló, főként szerzetesrendektől származó jegyzőkönyveket, leveleket fenntartásokkal kell olvasni. A misszionárius atyák ugyanis igyekeztek saját tevékenységük eredményességét kiemelni akár azzal is, hogy jelentéseikben a valódinál kedvezőtlenebb színben tüntették fel az érkezésükkor tapasztalt helyzetet. Az azonban bizonyos, hogy a misszió sikerességének fokmérőjeként funkcionáltak azok a kimutatások, amelyekben a szentségekhez (gyónás, áldozás, házasság) járultak számát tartották nyilván (55. p.). Segneri a maga kialakította missziós módszerrel nagy tömegekre tudott hatni. A szervezési feladatokról a következőket lehet tudni: „A segneriánus misszió jellegzetessége, hogy több, nyolc-kilenc napos misszió követi egymást ugyanabban az egyházmegyében. A misszió központjának kiválasztásában a fő szempontot a közelség, a könnyű megközelíthetőség jelenti. A cél: minél nagyobb tömegek részvétele. Az egyes állomások ezért hat mérföldnél nem lehetnek távolabb egymástól. A missziós időszak húsvét után kezdődik, és szeptemberben ér véget.” A résztvevők általában egy domboldalon foglaltak helyet, ahol társadalmi rang és nemek szerint különültek el (62–63. p.).

A missio Segneriana sikerességét az is bizonyítja, hogy Itália-szerte folytatói akadtak nemcsak a jezsuiták, hanem még a ferencesek között is. A Segneri-féle missziós módszer utóéletéről szólva azonban azt is megjegyzi Száraz, hogy „[a] kiemelkedő tehetségű és elismert segneriánus misszionáriusok tevékenysége ellenére Itáliában már a 17. század végén, majd a 18.

században még erőteljesebb kritikával illették a módszert, amelyet támadások értek nemcsak a renden kívülről, hanem belülről is. A 18. században több jezsuita is arra figyelmeztetett, hogy a segnerinárius misszió olyan elemei, mint a bűnbánati körmenet és a nyilvános flagelláció nem hozzák meg a várt eredményt, hanem inkább elvonják a résztvevők figyelmét a lényeges dolgokról. Általánossá vált az a vélemény, miszerint ezek a missziók csak alkalmi látványosságot jelentenek, amely után minden marad a régiben.” Mindezek következményeként a 18. század végén betiltják a penitenciális missziókat, helyettük a katekétikai misszió kerül előtérbe (73–75. p.).

A penitenciális missziók eredményességéről szólva Száraz kritikusan kezeli azokat a statisztikai jellegű forrásokat, amelyekben a gyónások, áldozások, nyilvános bocsánatkérések és megbocsátások számát rögzítik, mert egyrészt ezek megbízhatósága, másrészt relevanciája (képesek-e pusztán számadatok bármit is elárulni a vallásosságról?) kérdéses. A szerző összefoglalója szerint ez a fajta misszió nem a térítő missziók feladatát látta el, hanem arra volt alkalmas, hogy visszavezesse a híveket a valláshoz és az egyházhoz. Száraz úgy vélekedik, hogy ehhez a retorikai, ikonográfiai, szcenikai eszközök felhasználása sem volt kifogásolható a korban, az viszont sokkal inkább, hogy a népmissziók nem egy átfogó, nagyobb léptékű, a helyi papságot még aktívabban bevonó missziós program részeként jöttek létre (76–77. p.). Kérdés azonban, hogy elvárható-e a különböző szerzetesrendek és a világi papok munkájának effajta tudatos összehangolása ebben az időszakban.

A magyarországi és erdélyi segnerinárius missziók feltárásához a szerző egyelőre a jezsuita rend római központi levéltárában található leveleket, évkönyveket és missziós jelentéseket használta fel, de utal arra, hogy a kutatást további katolikus, illetve protestáns forrásokra, valamint megyei és városi iratokra is ki kívánja terjeszteni a későbbiekben. Az eddig vizsgált anyagból levonható tanulságokat három kérdés köré csoportosítja: Hogyan változik a misszió működési területe? Hogyan alakul a misszionáriusok száma? Hogyan fogadják a katolikus hívekre kidolgozott missziós módszert egy vallási szempontból heterogén területen (78–79. p.)? Úgy tűnik, az első és a harmadik kérdés közt szorosabb az összefüggés, hiszen Száraz egy 1715-ös forrás alapján leírja, hogy a neustubeni és hodritschi protestánsok nem igazán hajlottak a konverzióra. Ezért a következő misszió területének kiválasztásánál a missziós atyák a nyugat-magyarországi katolikus többségű településeket részesítették előnyben (82–83. p.). Emellett fontos szempont volt az is, hogy a lakosság németül tudó legyen, hiszen a missziót vezető Cerroni és Grembs jezsuita szerzetesek közös nyelve a latin mellett ez volt (85). A misszió bővítése ügyénél rendre előkerült a nyelvtudás kérdése, hiszen olyan papokra is szükség volt, akik a horvát, szlovén vagy román anyanyelvű lakossággal is tudtak kommunikálni (A misszió nyelvek szerinti elkülönülése 1730-ra történt meg, 114. p.). Emellett nagy fizikai terhet rótt a misszionáriusra a missziós területek bejárása és a flagelláció (95–96. p.). Az 1720-as évekre mégis egyre több magyarországi területen volt jelen a segnerinárius misszió, majd 1727-ben Kolosvári Pál és Berzeviczi János megtartotta az első erdélyi missziókat (99–101. p.). Ezeket 1731-ig, Kolosvári haláláig több is követte.

Úgy tűnik, nem voltak egységes szempontok ahhoz, mit kell tartalmaznia egy-egy, rendi évkönyvben rögzített beszámolónak, ugyanis a fel-

tárt források nem egyformán részletesek: az egyik leírásban például még a résztvevőknek a missziót dicsérő szavai is olvashatók, egy másikban viszont roppant szűkszavúan szerepel a missziós atyák kedvezőtlen fogadtatása (116. p.). Pedig az önreprezentációs gesztusok (azaz az eredmények kiemelése) mellett biztosan hasznos lett volna a negatív tapasztalatok rögzítése is, nemcsak a segneriánus misszió működését feltáró mai kutató, hanem a missziós módszert átvenni kívánó korabeli szerzetesek számára is. Száraz Orsolya viszont az elvégzett sokrétű és aprólékos forrásfeltárással, a különböző szövegek összevetése alapján megpróbál választ adni a felmerülő kérdésekre.

A jelentős forrásfeltáró munka mellett a szerző külön érdeme, hogy rátalált egy 1749-es kéziraatra, amely „[a] provinciabeli segneriánus missziók szempontjából egyedülálló”, ugyanis mindeddig nem került elő olyan dokumentum, amely ettől részletesebben és rendszerezettebben taglalná, hogyan végezze munkáját a segneriánus módszer szerint dolgozó misszionárius (123–124. p.). Száraz ismerteti e kézirat tartalmát és összeveti az addig tudottakkal, így több változásra is fény derül. Például tudatosabbnak tűnik a szentképek használata az 1740-es évek végére. Száraz úgy értékeli e forrás jelentőségét, hogy az „teljesen új nézőpontból láttatja a provinciabeli segneriánus missziókat. Mentés az évkönyvek olykor glorifikációba hajló elbeszélésmódjától, de a generális levelek sokszor sablonos [...] kifejezőmódjától is. E dokumentum révén egy minden részletében megtervezett misszió tárul elénk.” (128. p.) Adódik a kérdés, vajon a bemutatott kézirat a jezsuita rendnek a segneriánus misszióra vonatkozó hivatalos előírásait foglalja-e össze, illetve hogy milyen hatása lehetett a gyakorlatban, de ezekre vonatkozóan Száraz egyelőre nem talált adatot. (129. p.) A II. fejezet *Összegzésében* a szerző így fogalmaz: „Az osztrák provinciabeli missio Segneriana története [...] [n]em tekinthető lezártnak. Az adatok gazdagsága és sokszínűsége miatt számos diszciplína figyelmére tarthat még számot”. (152. p.)

A III. fejezet *A prédikátor Segneri* címet viseli. Jelentősége abban áll, hogy irodalomtörténeti kontextusba helyezve mutatja be az eddig főként az egyháztörténet és a jezsuita rendtörténet keretei közt vizsgált, az itáliai jezsuita névéhez köthető prédikációkat. Száraz Orsolya azt fogalmazza meg, hogy „[a] fejezet ezért a későbbiekben egy nagyobb kutatás kiindulópontját jelentheti, amely a Segneri-műveket a jezsuita és az olasz prédikációs hagyomány viszonylatában, valamint más korabeli prédikátorok gyakorlatával összehasonlítva vizsgálja majd.” (153. p.)

Két alfejezet mutatja be, hogy milyen, a trienti zsinathoz, illetve a jezsuita regulához köthető előírások szabályozták a prédikációszerkesztést és a prédikálást a 17. században. A források alapján megmutatkozik a régi és az új jezsuita prédikációs gyakorlat szembenállása is. (165. p.) Carlo Reggionak és Giulio Mazarininak a 17. század elején keletkezett prédikációelméleti munkája alapján megmutatkozik, hogy a keresztény hitszónoknak ismernie kell az antik retorika tanításait, de ezeket a mindenkori hallgatóság igényeihez alkalmazkodva használja fel. (171. p.) A prédikáció három feladata közül a legfontosabb a *docere*, ezt követi a *movere* és a *delectare* (175–177. p.).

Ezek után következik Segneri az 1660-as és 1690-es évek között keletkezett három prédikációgyűjteményének bemutatása. A *Panegirici sacri*

még az előtt jelent meg, hogy a jezsuita megkezdte volna népmisszionáriusi munkáját, és Száraz úgy véli, e tevékenység hatása már megmutatkozik a későbbi prédikációskötetekben, hiszen Segneri egészen más hallgatósággal találkozott a népmissziókon, mint a városokban (183–184. p.). A *Quaresimale* című kötet – nagybőjti, előzetesen leírt, memorizált és előadott beszédek gyűjteménye – keletkezési körülményeit Száraz Segneri levelezése alapján rekonstruálja (184–190. p.). A kötet paratextusait, főként az olvasóhoz írt előszót vizsgálva pedig arra a megállapításra jut, hogy Segneri „[e]gyetlen más művében sem található [...] ilyen hosszasan és rendszerezetten kifejtett, a saját szövegalkotási eljárásaira reflektáló megjegyzések.” (195. p.) A prédikációk exordiumának vizsgálata alapján arra a kérdésre is választ kapunk, miért tekinthetők ezek barokk szövegeknek, Segnerinek a kortársaitól eltérő hitszónoki modora ellenére: a jezsuita olyan dialógusokat szerkesztett, amelyekben a prédikátor mindkét beszélő fél szerepét magára veszi. A szerző példát is hoz, amelyben Segneri előbb a maga, majd a hallgatóság nevében szólal meg, végül megidézi marseille-i Salviánt, hogy a továbbiakban az ő nevében szóljon a hívekhez. Ettől a mozgalmasságtól nyerik el a prédikációk barokk karakterüket (213–215. p.). A *Prediche dette nel Palazzo Apostolico* prédikációit Száraz nemcsak önmagukban, hanem a *Quaresimaléban* szereplőkkel összehasonlítva is vizsgálja. Főként arra helyezi a hangsúlyt, hogy ezek nem érik el a nagybőjti prédikációk beszédmódbeli virtuozitását, de erre nincs is szükség, hiszen e munkájával Segneri leginkább a papságot kívánta tanítani (223. p.).

Alapos könyv- és könyvtártörténeti kutatások állnak a IV. fejezet mögött, mely Segneri műveinek magyarországi kiadásait tekinti át. Míg a pasztorációhoz, vallásgyakorláshoz, lelki gyakorlatokhoz és Mária-tisztelethez kötődő művek már a 17. század legvégén megjelentek Magyarországon, addig a prédikációk csak a 19–20. század fordulóján. Ezek alapján úgy tűnik, azok a művek voltak népszerűbbek hazánkban, amelyek tanító szándékkal, gyakorlati szellemben íródtak. Ezekből is a legtöbb a felsőpapság, illetve a szerzetesek könyvtáraiban volt megtalálható, az alsópapság körében jóval kisebb ismertséggel számolhatunk.

Száraz Orsolya könyvének címe Paolo Segneri magyarországi recepcióját állítja középpontba. Az *Összefoglalásban* ezt olvashatjuk: „míg a korábbi szakirodalom többnyire csak feltételezéseket fogalmazott meg Paolo Segneri magyarországi recepciójával kapcsolatban, jelen kötet többféle forrás adataira támaszkodva mutatta be, hogy az olasz jezsuita hatása hogyan és milyen területeken jelentkezett a 18–19. századi Magyarországon.” (273. p.) A szerző azzal, hogy alapos forrásfeltárást és elemzést végez, nemcsak a cím alapján megképződő olvasói elvárásoknak tesz eleget, hanem annak a lehetőségét is megteremti, hogy ez a kutatás tovább folytatódjon, újabb diszciplínákat és vizsgálati szempontokat bevonva.

(ism.: Ivancsó Mária)